

TANRI'NİN MÜKEMMELLİĞİ VE ÖZGÜRLÜK PROBLEMİ

İsmail ŞİMSEK (*)

İnsan için özgürlüğün, istediğini yapmaktan daha çok istemediğini yapmaktan ibaret olduğuna hep inanmışımdır.

Rousseau

Öz

Özgürlük, düşünce tarihinin en önemli konularından biridir. Düşünce tarihinde bu konu daha çok insan özgürlüğü açısından ele alınıp incelenmiştir. Ancak en az insan özgürlüğü kadar Tanrı'nın özgürlüğü de önemlidir. Her şeye gücü yeten, her şeyi bilen ve mükemmel bir varlık olan Tanrı eylemlerini gerçekleştirirken özgürce hareket edebilmekte midir? Yoksa onun mükemmelliği, eylemlerini gerçekleştirmesinde kendisini sınırlamakta mıdır?

Anahtar Kelimeler: Tanrı, Özgürlük, Mükemmellik

The Problem of Freedom and God's Perfection

Abstract

Freedom is one of the most important issues in the history of idea. This issue has been investigated and handled mostly in terms of human being in the history of idea. On the other hand, God's freedom is as important as the freedom of human being. But as a perfect creature, can God that is omnipotent, omniscient behave freely when fulfilling the tasks? Or does perfection belonging to God restrict the fulfillments of God?

Keywords: God, Freedom, Perfection,

*) Yrd. Doç. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi,
(e-posta: issimsek1982@hotmail.com)

GİRİŞ

Özgürlük veya hürriyet, filozof ve düşünürlerin üzerinde durduğu en önemli konulardandır. Özgürlük nedir? Sınırları var mıdır? Eğer özgürlüğün sınırları varsa, o hangi durumlarda sınırlandırılabilir? Özgürce eylemde bulunmak ne demektir? Ahlaken sorumlu olmanın nedeni özgürce eylemde bulunmak mıdır? Öznenin yapıp etmelerinde Tanrı'nın rolü nedir? Tanrı, insan eylemlerini önceden bilebilir mi? İnsan, eylemlerinde Tanrı'nın ön bilgisi dışında davranabilir mi? Şayet Tanrı insanın eylemlerini önsel olarak bilmezse, bu, teizmin Tanrı'sının önemli özelliklerinden olan mutlak bilgisini zayıflatmaz mı? Bu tarz sorular değişik açılardan düşünce tarihinde ele alınıp incelenmiştir. Özgürlük sorunu genellikle Tanrı-insan ilişkisi bağlamında, Tanrı'nın ön bilgisi ve insan iradesi kapsamında değerlendirilmiştir. Meselenin bir tarafında teizmin her şeye gücü yeten, her şeyi bilen ve ahlaken her açıdan mükemmel olan Tanrı'sı, diğer tarafta bu mükemmel Tanrı tarafından var edilen sorumluluk sahibi, sınırlı imkânlarla sahip insan bulunmaktadır. Şu halde, özgürlük bağlamında ele alınan bu hususu teizmin her şeye gücü yeten, her şeyi bilen ve ahlaken mükemmel olan Tanrı'sı için düşündüğümüzde durum ne olacaktır? Örneğin her şeye gücü yeten, her şeyi bilen ve ahlaken mükemmel olan Tanrı özgürce eylemde bulunan bir özne midir? Tanrı da eylemlerinden sorumlu mudur? Onun istenç özgürlüğü diğer sıfatları tarafından sınırlandırılır mı? Tanrı'nın ahlaki mükemmelliği onun kötü bir eylemde bulunmasını, örneğin kötü bir dünya yaratmasını engeller mi? Şayet Tanrı'nın eylemleri onun diğer sıfatları tarafından sınırlandırılıyorsa, onun eylemlerinde özgür olduğu nasıl düşünülebilir?

Özgürlük; serbest olma, bir şeye bağlı olmama, etki almama, seçme gücü ve imkânı olması, kendi iradesi ile karar verebilme, (Bolay, 1996: 323) bir failin fiilini yapma veya yapmama hususunda tam bir özgür iradeye sahip olması, eylemi eylemeden önce koşulların o eylemin gerçekleşmesini ya da gerçekleşmemesini belirlememesi (Plantinga, 1978, s. 165) şeklinde tanımlanmıştır. Bununla birlikte düşünce tarihinde bir failin eylemde bulunması açısından özgürlük üç şekilde ele alınmıştır. Kayıtsızlık özgürlüğü, kendiliğindenlik özgürlüğü ve en iyiyi seçme özgürlüğü (Staley, 2003: s. 10).

Kayıtsızlık özgürlüğü, bir failin karşı karşıya kaldığı bir durumda, hiçbir neden olmaksızın alternatif tercihlerden birini diğerine tercih etmesine denir. Dolayısıyla bir fail, A ve B eyleminden A eylemini hiçbir neden olmaksızın gerçekleştirebiliyor ve failin B eylemini yapmaktan kaçınması herhangi bir nedene dayanmıyorsa, bu durumda A eylemi özgürce yapılmış olur. Buna göre, kayıtsızlık özgürlüğünde bir failin yapmak istediği eylemin prensibi, o eylemin kendinden olmasıdır. Burada asıl olan failin eylemi ile onun, o eyleme yönelik istenci arasındaki uyumdur. Bir I failinin A eylemini özgürce yapması, I failinin A eylemini yapmaktan kaçınması anlamına gelmez. O, sadece A'yı yapmayı gerektirir. İçten gelen bir hisle onu yapar. Kendiliğindenlik, dıştan herhangi bir belirleme olmaksızın kendi kendine gerçekleşen ve içten gelen isteklerin kendiliğinden eyleme dönüşmesi durumudur (Staley, 2003, s. 10). Buna göre bir fail ancak böyle bir durumda eylemde bulunursa eylemi özgürce yapılmıştır.

Kayıtsızlık özgürlüğü ise, failin eylemde bulunurken birçok imkân karşısında hiçbir nedeni olmaksızın karar vermesidir. Bu anlayışı savunanlara göre, failin özgürlüğü bu kudrette kendini gösterir. Özgür olmak veya herhangi bir eylemde bulunmak için herhangi bir nedenin olmadığı eylem kayıtsızlık özgürlüğüdür. Buna göre Tanrı'nın özgürlüğü konusunun “en iyiyi seçme özgürlüğü” bağlamında ele alıp değerlendirilmesi önem arz etmektedir.

Tanrı'nın Mükemmelliği ve Özgürlük Problemi

Teizmin tanrı anlayışında Tanrı; her şeye gücü yeten, her şeyi mutlak bilen ve ah-laken en mükemmel olan şekilde tanımlanmaktadır. Böyle bir Tanrı anlayışı yukarıda yer alan eylemin özgürlüğü bağlamında “kendiliğindenlik” ya da “kayıtsızlık” anlayışı çerçevesinde ele alındığında, Tanrı'nın yapmak istediği her şey doğrudur ve Tanrı her ne isterse yapar veya yapmaz. Onun istenci kendiliğindedir ve isteklerini herhangi bir zorlama olmaksızın gerçekleştirir. Bu durumda Tanrı, eylemlerini gerçekleştirmede özgürdür. Ancak böyle bir özgürlük anlayışı teizmin yaratma doktrinine aykırıdır. Tanrı'nın hiçbir neden olmadan doğrudan doğruya evreni yarattığını düşünmek, teizmin yaratma doktrini ile neo-platonik fezeyan etme, taşma (emanation) arasındaki geleneksel ayrımı ortadan kaldırmaktır. Çünkü Plotinus'ta varlığın oluşma süreci, Mutlak İyi'nin taşmasıdır. İlk varlık olan Bir'den başlar. Sonra akıl (Nous), ondan Ruh ve sonra da maddi olan evren meydana gelir. Buna göre, her şeyde olduğu gibi evren de Bir olarak isimlendirilen varlıktan fezeyan yoluyla taşar. Bu fezeyan etme hiçbir şekilde birbirinden etkilenmeden zorunlu olarak ortaya çıkar. Bu zorunluluk ise bir yayılmadır. Tıpkı ışığın güneşten, ısının ateşten zorunlu olarak yayıldığı gibi maddi evren de zorunlu olarak Bir'den yayılır (Plotinus, 1966, II.4.16). Çünkü evren, Bir'in, Tanrı'nın ezeli-ebedi taşması sonucu oluşmuştur. Oysa teizmin Tanrı'sı için böyle bir şey söz konusu olamaz. Tanrı, bilerek, kastederek, mümkün dünyalar arasında tercihte bulunarak böyle bir evreni yaratmıştır. Hem kendiliğindenlik, hem de kayıtsızlık özgürlüğü açısından failin fiillerini bu şekilde belirlemesi, fiilini gelişigüzel, hiçbir gaye ve maksat olmadan rastgele belirlemesi demektir. Böyle bir durumda ise fail fiilini önceden tahmin bile edemez. Örneğin bir failin, kendi benliğine güvenerek bir arkadaşına önceden onu destekleyeceğine söz vermesi ve zamanı gelince de onu desteklemesi, onun eyleminin tahmin edilebilir olduğunu ve An'da kendi kendine ortaya çıkmadığını gösterir. Bu durum ise özgürlük açısından “Başka türlü de davranabilirdim” cümlesinde “muktedir olma” yapılan fiilin herhangi bir sebebinin olmadığı ve kendiliğinden ortaya çıktığı anlamına gelmez. Fiili yapan failin zorlanmadığı anlamına gelir (Aydın, 2002, s. 163). Kendiliğindenlik ve kayıtsızlık özgürlüğünde özgür olmak ya da herhangi bir eylemde bulunmak için hiçbir nedeninin olmaması temel özelliktir. Bu açıdan bakınca şöyle bir soru gündeme gelmektedir. Bir eylemin özgür olabilmesi için hiçbir çıkar gütmemesi, hiçbir amaç gözetmemesi, sırf kendinden kaynaklanması temeline dayanan bu anlayışta yapılan eylem özgür olabilir mi? Ya da daha doğrusu, nedeni olmayan bir eylem mümkün müdür? Çünkü aslında nedeni olmayan eylemin tam da nedeni, nedeni olmayan bir eylem yapma arzusu tarafından belirlenmektedir. Eylemin,

ona nedeni yokmuş gibi görünmesi onun öyle olduğunu göstermez. Söz konusu eylem bilinçdışı nedenler tarafından belirlenmiş olabilir. Aslında bir failin nedenlerini bilmediği eylemler, eylediği eylemler arasında en az özgür olanıdır. Çünkü bir fail eylemini ne kadar çok bilmiyorsa, o kadar çok kölesi olduğu bilinçdışı etkenlere göre eylemde bulunuyordur (TÜSIAD, 2002, s. 137). Descartes'ın da ifade ettiği gibi, bir eylem için hiçbir neden olmadan onu eyleme, aslında tam olarak özgürlük değil, aksine özgürlüğün en alt şeklidir (Descartes, 2013, s. 179).

İster kayıtsızlık, isterse kendiliğindenlik şeklinde olsun, akıllı bir failin bir fiille ilgili olarak farklı seçenekler arasında tercihte bulunabilmesi için bir sebebinin olmaması mükemmel bir özgürlüğü ifade etmez. Çünkü seçme iradi bir faaliyettir. İradi bir faaliyet ise bir muhakemeyi gerektirir. Bu muhakeme sonucunda ise bir failin A yerine B eylemini seçmesi konunun özelliğine göre A'nın daha iyi, daha faydalı, daha güzel, daha doğru vb. özellikler nedeniyledir. Bu nedenle failin seçiminde fiilinden önce bir amaca yöneliş vardır (Öner, 1987, s. 25). Bu açıdan bakıldığında, akıllı bir fail olan Tanrı için neden-siz bir eylemde bulunması düşünülemez. Kaldı ki böyle bir eylemde bulunma, teizmin Tanrı'sının temel özelliği olan mükemmelliği ile çelişir. Zira akıllı bir fail olan Tanrı'nın neden A eylemini değil de B eylemini seçtiği önemli bir soru olarak ortaya çıkacaktır. Böyle bir sorunun cevabı klasik teizmde, özellikle de İslam düşüncesindeki Eşari geleneğinde yer alan “hikmetinden sual olunmaz” şeklindeki bir yaklaşımla cevaplandırılması, her şeyi bilen, her şeye gücü yeten ve ahlaken mutlak mükemmel olan bir failin gelişigüzel, rastgele, kayıtsız, ilgisiz bir şekilde eylemde bulunması anlamına gelecektir. Böyle bir yaklaşımı savunmak, sadece ahlaki olmamakla kalmayıp aynı zamanda birtakım teolojik problemlere de neden olmaktadır. Nitekim buradaki katı şekliyle bir buyruk teorisi doğru olsaydı Tanrı, emrettiği ve yasakladığı şeyler hakkında bir gerekçe göstermezdi. Oysa kutsal kitaplardaki buyrukların çoğunun gerekçelerle sunulması bunun tersini göstermektedir (Aydın, 1981, s. 108).

En iyiyi seçme özgürlüğü ise, bir failin karşı karşıya kaldığı alternatif durumlardan kendine göre en iyi olanı seçmesidir. Eğer fail bir eylemle ilgili olarak kendisi için daha iyi, daha güzel ve daha faydalı olanı seçebiliyorsa, özgürce eylemde bulunuyor demektir. Bu anlayışta bir failin fiilini yapması, sadece o failin fiile yönelik istenci ile değil, aynı zamanda o fiilin özellikleri, failin bilgisi, tercihi ile de ilgilidir. Bağdaşmacı özgürlük¹ açısından bakınca Tanrı, bütün eylemlerinde en mükemmel olanı yapmak isteyip en mükemmelini yapmıştır. Dolayısıyla Tanrı, bütün eylemlerini en mükemmel bir özgürlükle meydana getirmiştir. Ancak liberterian özgürlük² açısından bakıldığında Tanrı, bütün eylemlerinde mutlak mükemmel olması nedeniyle en iyiyi mutlak zorunlulukla seçece-

- 1) Bağdaşmacı anlayışa göre özgürlük, bir failin herhangi bir kısıtlama olmaksızın en çok yapmak istediği şeyi yapabilmesidir.
- 2) Liberterian özgürlük anlayışına göre özgür bir eylem, bir failin fiilini yaparken alternatif seçeneklerin bulunması ve failin hiçbir nedensellik ve zorlama olmaksızın bu alternatiflerden birini seçebilmesi, aynı zamanda seçtiği alternatifin karşıtını yapabilmesinin de o failin gücü dâhilinde olduğu eylemdir.

ğinden karşıtı olan kötü bir eylemi yapması söz konusu olamayacaktır. Buna göre Tanrı, eylemlerinde mutlak özgür de olmayacaktır. Şu halde, I'nın özgürce bir eylemde bulunması için I, A'da I'yi yapma konusunda özgür olmalı, I'yi yapabilmeli, bununla beraber I'yi yapmaktan kaçınması da I'nın imkânı dâhilinde olmalıdır. Dolayısıyla özgür bir eylemde bulunabilmek için bir failin bir eylemi yapma veya onu yapmaktan kaçınması mümkün alternatiflerin içinde failin gücü dâhilinde olmalıdır (Frankfurt, 1969, s. 829; Peterson, 2003, s. 158; Rowe, 2004, s. 55). O halde böyle bir özgürlük anlayışını teizmin Tanrı'sı için düşündüğümüzde durum nasıl olacaktır? Mutlak iyi ve mükemmel olan bir varlığın yapmış olduğu mükemmel eylemlerinin karşıtı olan kötü bir eylemi yapabilmesi onun için mümkün müdür? Daha açık bir ifadeyle Tanrı, kötü bir eylem yapabilir mi? Örneğin, yaratmış olduğu bu dünyadan daha kötü bir dünya yaratabilir mi? Eğer yaratabilirse, O'nun mutlak iyiliği ve mükemmelliği ne olacak? Yoksa Tanrı'nın eylemleri O'nun mükemmellik ve iyiliği tarafından sınırlandırılmakta mıdır?

Sorunu şu şekilde önermelerle ifade edebiliriz:

- 1- Tanrı, her şeyi bilen, her şeye gücü yeten ve ahlaken mükemmel olan bir varlıktır.
- 2- Her şeyi bilen, her şeye gücü yeten ve ahlaken mükemmel olan bir varlık eylemde bulunurken en mükemmelini yapar.
- 3- Tanrı, evreni yaratırken mutlak mükemmelliği ve iyiliği gereği mümkün dünyaların en iyisini seçmiştir.
- 4- Tanrı'nın mümkün dünyaların en iyisini seçip yaratması, zati iyilik ve mükemmelliği gereği olduğundan Tanrı, özgürce eylemde bulunmamıştır.

Anlamalı bir şekilde özgür olmak için yapılan eylemin karşıtı da yapabilme olasılığı o failin imkânı dâhilinde olmalıdır, anlayışından hareket edecek olursak yukarıdaki önermeler bağlamında Tanrı, ahlaki olarak anlamlı bir özgürlüğe sahip değildir. Çünkü Tanrı, yaratabileceği en iyi dünyayı mutlak mükemmelliği gereği seçmek zorundadır. Şayet Tanrı zorunlu bir şekilde mümkün dünyalardan en iyisini seçmezse bu O'nun mutlak mükemmel olmadığı anlamına gelir. Zira mutlak mükemmel ve iyi olan bir varlık mükemmelliği ve iyiliği gereği en iyisini yapmak zorundadır.

Çoğu düşünür, liberterian özgürlük anlayışını savunanların söylediği gibi, teizmin Tanrı'sının anlamlı bir şekilde hür olması için yapmış olduğu eylemin karşıtı da yapabilmesini gerekli görür. Tanrı, Leibniz ya da Gazali'nin düşüncelerinde olduğu gibi, bu evreni gerçekleştirebileceği en iyi evren olarak gerçekleştirmişse, Tanrı'nın her şeye güç yetirebilirliği göz önüne alındığında, O'nun nitelik olarak bu evrenden daha düşük seviyede bir evren gerçekleştirebilme özgürlüğü de olmalıdır. Ancak, Anselm ve daha sonraları Plantinga'nın ontolojik delilinde ifade edilen mutlak mükemmelliğe sahip bir varlığın en iyi evreni gerçekleştirmesi mümkün olduğu halde, nitelik olarak daha düşük seviyede bir evreni gerçekleştirmeyi tercih edebilme özgürlüğü, mutlak mükemmel olan varlığın mükemmel iyiliği ve ahlakiliği tarafından sınırlandırılır. Çünkü Tanrı mutlak mükemmel ve mutlak iyi ise, O'nun ahlaken daha düşük seviyede bir evren yaratması düşünüle-

mez (Morrison, 1985, s. 255). Morrison'a göre ontolojik delilde ifadesini bulan teizmin Tanrı'sı, yanlış bir eylemi yapması söz konusu olmadığından özgürce eylemde bulunan bir fail değildir. Ona göre, Tanrı ne ahlaken mükemmelliğe, ne de anlamlı bir özgürlüğe sahiptir. Çünkü mükemmel bir varlık, her mümkün dünyada mükemmel olanı yapmak zorundadır. Ahlaki mükemmellik ise yanlış yapma ile uyumsuz. Bu nedenle Tanrı'nın yanlış yaptığı hiçbir mümkün dünya yoktur. Ayrıca zaten Tanrı'nın tabiatı O'nun yanlış bir eylemi yapmasını mantiken imkânsız kılar. Mutlak güç sahibi olan Tanrı'nın gücü, kötü bir eylem yapmama ile sınırlandırılmıştır. Dolayısıyla Tanrı, ya anlamlı bir şekilde hür değildir ya da ahlaken mükemmel değildir (Morrison, 1985, s. 258, 261). Buna göre, Tanrı'nın, A ve B'yi içeren seçenekler arasında A, B'den iyi olduğu zaman B'yi seçmesi söz konusu olamaz. Eğer seçebileceği düşünülürse bu durumda Tanrı, hangisinin daha iyi olduğunu bilmiyor demektir ki, bu, Tanrı'nın her şeyi bilmesi ile çelişir. Şayet bildiği halde kötüsünü seçerse, bu durum da O'nun ahlaki mükemmelliği ile çelişir.

Kanaatimizce Wesley Morrison, Tanrı'nın yetkinliğini O'nun mükemmel eylemde bulunmasının zorunlu sebebi olarak görmektedir. Yani, Tanrı'nın yetkinlik içinde eylemde bulunması özgürlük için bir sınırlamadır. Ancak burada asıl olan önsel yetkinliğin eylemi gerçekleştirmeyi zorunlu kılıp kılmadığı konusudur. Leibniz'in dediği gibi yetkinlik içinde eylemde bulunmak esasen en üstün özgürlüktür. Tanrı isteminin herhangi bir nedeni olmadan eylemde bulunduğunu düşünmek, böyle bir şeyin olamayacağı bir tarafa, Tanrı'nın yetkinliğiyle bağdaşmaz. Örneğin, Tanrı'nın A ile B arasında bir tercihte bulunduğunu, A'yı B'ye tercih etmesi için hiçbir nedeninin olmadığı halde, A'yı seçtiğini söylemek mükemmel bir Tanrı için söz konusu olamaz. Çünkü her övgünün varsayımsal olarak burada bulunmayan herhangi bir nedene dayanması gerekir. Tanrı'nın en iyiyi yapması O'nun mutlak iyiliğindedir. Zira Tanrı'nın kendine yaraşmayan bir eylemde bulunması düşünülemez (Leibniz, 2006, s. 58).

Gottfried Wilhelm Leibniz'e (1716) göre, Tanrı eylemde bulunurken hiçbir erek ya da iyilik öngörmüyormuş gibi veya sanki "iyi", Tanrı isteminin konusu değilmiş gibi ereksel nedenleri tümüyle yok sayma düşünülemez. Tam tersine bizler tüm varlıkların ve tüm yasaların ilkelerini ereksel nedenlerde aramalıyız. Çünkü Tanrı, her zaman en iyi ve en yetkini öngörür (Leibniz, 2006, s. 80). Tanrı'nın mutlak mükemmelliğinin mükemmel bir eylemi yapmayı zorunlu kılıp kılmayacağı meselesine gelince, Leibniz'e göre kesin olanla, zorunlu olan şeyler aynı değildir. Herhangi bir eylemin nasıl yapılacağı ya da herhangi bir failin başına gelebilecek şey, o failin doğasında veya kavramında bulunur. Herhangi bir tözün başına gelebilecek bir şey yalnızca o tözün fikrinin ya da tam kavramının bir sonucudur. Çünkü bu fikir, tüm yüklemeleri ve olguları içerir ve tüm evreni açıklar. Örneğin daire ya da üçgenle ilgili özelliklerin onların kavramında bulunması gibi. Bununla birlikte bilindiği gibi Leibniz, çelişmezlik ilkesi yanına yeter neden ilkesini koyar. Buna göre, Tanrı'nın zihninde sonsuz mümkün evrenler bulunduğu ve bunlardan ancak bir tanesinin var olabileceğinden hareketle Tanrı'nın başka bir evren yerine bunu seçmesinin bir yeter sebebi olduğundan söz edebiliriz. Her mümkünün taşıdığı yetkinlik derecesine göre varlık âleminde bulunmak hakkı olduğundan, bu sebebi ancak mümkünlerin uygunluklarında veya bu evrende taşıdıkları yetkinlik derecelerinde bulabiliriz.

Tanrı bilgeliğinin ona tanıttığı, iyiliğinin seçtiği, gücünün doğurduğu en iyinin varlığına sebep olan husus işte budur (Leibniz, 1997, s. 12).

Leibniz için nedensellik iki türdür. Birincisi mutlak olarak zorunluluktur ki, bu çelişmezlik ilkesine bağlı olan doğrulardır. Bu doğruların usun doğruları gibi değişik şekillerde olması mümkün değildir. İkincisi ise varsayımsal (exhypothei) zorunluluktur. Varsayımsal zorunluluk kendi içinde olumsaldır ve karşıtı için bir çelişki içermez. Bunlar olgunun doğrularıdır ve olumsaldır. Olumsal doğrular, başka türlü de olması mümkün olan doğrulardır. Çünkü yeter neden ilkesine bağlıdır. Şimdi burada asıl olan, Tanrı'nın mutlak mükemmelliğinin mükemmel eylemde bulunması nedenselliğinin, çelişmezlik ilkesine bağlı usun doğruları gibi mi, yoksa yeter sebep ilkesine bağlı olguların doğruları gibi mi ele alınacağıdır.

Leibniz'e göre zorunlu önermeler tanrısal usa; olumsal önermeler ise, tanrısal isteme bağlıdır. Dolayısıyla eylemde bulunma, olumsal bir önerme olup tanrısal isteme bağlı olduğundan karşıtı çelişki içermeyen bir önermedir. Bu nedenle Tanrı'nın eylemde bulunurken en iyiyi seçmesi yeter bir nedene dayalı olarak ve karşıtı da çelişki içermeyen bir şekilde özgürce gerçekleşmektedir.

Hiçbir doğru ya da varlık, hiçbir gerçek önerme, onun neden böyle olduğunu ve başka türlü olmadığını belirleyen yeter bir neden olmaksızın var olamaz; bu nedenler genellikle bizce bilinmese de! (Leibniz, 1997, s. 7).

Leibniz tarafından Tanrı'nın iyiliği ve mükemmelliği O'nun mükemmel bir eylemde bulunmasını gerektirir, düşüncesine baktığımızda bu doğru bir ifadedir; ancak bu nedensellik zorunlu bir şekilde değil yeter bir nedene bağlı olarak karşıtı ile çelişmeyen olumsal bir şekilde gerçekleşir. Ayrıca nedensel belirlemede neden sözcüğü, fiziksel nedenlerle belirleme ve ahlaki nedenlerle belirleme şeklinde iki anlama sahiptir. Bir failin fiilleri tamamen fiziki nedenlerle belirlenmişse, o fail, fiilini özgürce seçemiyor demektir. Ancak failin fiilleri ahlaki nedenlerle belirlenmişse bu durum, fail farklı şekillerde de hareket edebilirdi, varsayımına dayanır (Flew, 2013, s. 67). Dolayısıyla Tanrı'nın buradaki eylemi ahlaki nedenlerle belirlenmiş olduğundan bu durumdaki belirleme, 'başka türlü de olabilirdi' durumunu da içerir ve Tanrı, başka türüsünün de yapabilecek iken başka türlü olamı değil de bunu özgürce seçip yapmıştır.

Kanaatimizce bu konudaki önemli noktalardan biri de, Morrison'un düşüncelerindeki Tanrı'nın yaratmaya ilişkin ezeli bilgisinin onun kendi özgürlüğünü engellediği fikridir. Bu yaklaşımın kendi içerisinde birtakım sıkıntılar taşıdığını söylememiz mümkün görünüyor. Çünkü her şeyi mutlak manada bilen bir varlık, yapacağı eylemin iyi mi, kötü mü olacağını bilir ve ona göre eylemde bulunur. Akıllı failin doğası gereği yapması gereken de budur. Zira akıllı bir fail, normal şartlarda kötülüğünü bildiği bir fiili yapmaktan kaçınır. Şayet akıllı bir fail kötülüğünü bildiği halde o fiili yapmayı tercih ederse, o failin akıllı bir fail olmadığı düşünülür. Dolayısıyla akıllı bir fail ve aynı zamanda her şeyi

mutlak manada bilen bir varlık olan Tanrı'nın kötü bir eylemi yapabilmesi mümkün olasılıklar arasında olmasına rağmen O, kötü bir eylemi gerçekleştirmez. Çünkü bir eylem, eyleyenin düşünce, bilgi, muhakeme, güç yetirebilirlik vb. özelliklerine göre şekillenir. Morrision'un hatası tanrısal ilmin tanrısal iradeyi belirlediğini düşünmesidir. Kaldı ki tanrısal ilim, tanrısal iradeyi belirlemez; ona sınırsız seçme imkânı sunar. O da, sınırsız mümkünlerin bir ifadesi olan tanrısal ilim arasından uygun olan birilerini özgür bir şekilde seçer. Eğer tanrısal iradenin tanrısal ilim tarafından belirlendiğini söyleyecek olursak, Tanrı'nın elbette özgür bir seçimde bulunduğu düşünülemez. Tanrı her bildiğini değil, bildikleri arasından dilediğini yapar. Nihai belirleme iradeye yüklenmiştir. Dolayısıyla sınırsız mümkün dünyalar vardır ve onlardan sadece bazıları varlığa gelir. Yaratılan bu dünya, daha önce sınırsız imkânlar arasında bulunan bir mümkündür. Varlık alanına gelen her nesnenin tanrısal istenç sayesinde imkân halinden fiili duruma geçmesi gibi, dünya da tanrısal irade sayesinde imkân halinden fiili duruma geçmiştir. Varlık alanına gelen herhangi bir şey Tanrı'nın ezeli ilminde belirlenmiş, buradan da varlığa zorunlu olan bir şey olarak değil de sadece var olmayı bekleyen bir imkân halinde bulunarak Tanrı'nın istenciyle varlık halini almıştır. Bu nedenle dünya ezelde belirlenmiş, varlığı zorunlu olan sınırlı bir mahiyetler bütünü değil, tam aksine tanrısal irade tarafından seçilmeyi bekleyen sınırsız bir mümkünler bütünüdür (Özdemir, 2003, s. 23). Tanrı, özgür iradesi ile bu mümkünler bütünü arasından kendi ilmine göre dilediğini özgürce gerçekleştirir.

Thomas Flint, Morrision'un itirazlarına, Tanrı'nın hür olmasa da anlamlı bazı eylemlerinde tam olarak hür olduğunu ileri sürerek cevap vermeye çalışır. Flint, Tanrı'nın özgürlüğünü yanlış eylemi yapmanın dışında değerlendirir. Ona göre Tanrı, ancak bir fiili yanlış değilse onu gerçekleştirip gerçekleştirilmeme konusunda özgürdür. Buna göre, Tanrı'nın gerçekleştirdiği dünyalar arasında en iyi dünya, yoksa bu durumda Tanrı, yarattığı dünyalar arasındaki seçimi ile ilgili olarak mükemmelliği tarafından sınırlanmamış olur. Flint, iki ya da daha fazla sayıda eşit seviyede mükemmel olan mümkün dünyaların var olduğunu, dolayısıyla da Tanrı'nın bunlardan herhangi birini gerçekleştirmede özgür olduğunu öne sürerek sorunu çözmeye çalışır (Flint, 1983, s. 255).

Morrision'a göre Flint'in bu iddiası, doğru olma ihtimali taşımaya rağmen kendisinin öne sürdüğü sorunu çözmez. Çünkü Tanrı, mutlak zati iyiliği nedeni ile mükemmel özgürlüğe ya da özgürlüğün en yüksek sınırına sahip olsa bile onun ahlaki mükemmelliği asla Tanrı'nın tam bir özgürlüğe sahip olamayacağını gösterir. Dolayısıyla ona göre nereden bakılırsa bakılsın, halen Tanrı'nın eylemleri kendisi tarafından sınırlandırıldığından dolayı özgürce gerçekleşiyor değildir (Morrision, 1985, s. 259).

Morrision için bu sorun şu şekilde çözülür: Tanrı'nın ahlaki anlamda mükemmel olmadığı çıkarımının onun zatında bir noksanlık getirmediği, bir kusur ortaya çıkarmadığı kabul edilerek Tanrı'nın eylemlerinde özgür olduğu ortaya konulabilir ki; bu, Tanrı'nın sadece ahlaki mükemmelliğini kaybetmesi demektir. İkincisi ise, en yüksek büyüklüğe sahip varlığın kötüyü yapmaya güç yetiremediği iddia edilerek sorunun çözülmesidir. Böylece Tanrı'nın sadece kötü olanı yapmaya güç yetiremediğini söyleyebiliriz. Çünkü

Tanrı'nın mükemmelliği onun ya anlamlı hür olmasını, ya da ahlaken iyi olmasını engeller (Morrison, 1985, s. 260).

Robert Adams, Morrison'un aksine Tanrı'nın yaratabileceği kendisinden daha mükemmeli düşünilemeyen bir dünya kadar iyi olmayan bir dünya yaratmasını, Tanrı'nın mükemmelliği ile çelişik görmez. Ona göre, bir failin yapabileceğinden daha az mükemmel olan bir dünya yaratmasında yanlış olan bir durum söz konusu değildir. Zira Tanrı'nın bugünkü yaratılan dünyadan daha iyi olan bir dünya yaratabileceğini düşündüğümüzde, yaratılan bu dünyanın Tanrı'nın yaratabileceği dünyadan daha az iyi olan bir dünya olduğu ortaya çıkar (Adams, 1972, s. 329). Adams'a göre, Tanrı'nın en iyiyi yaratma gibi ahlaki bir yükümlülüğü yoktur. Yaratabileceği en iyi dünyayı yaratma O'nun için caizdir. Çünkü ahlaken doğru olan bir eylem iki şekildedir. Bunlardan birincisi ahlaken zorunlu olan eylem iken; ikincisi, ahlaken caiz olan eylemdir. Belli bir eylemi yapmaktan kaçınmak da bir eylem olarak kabul edilirse o zaman, Tanrı'nın gerçekleştirmesi kendisi için ahlaken zorunlu olan herhangi bir eylemi yapması konusunda özgür olmadığı ortaya çıkar. Tanrı'nın söz konusu olan eylemi gerçekleştirmekten kaçınması ahlaken yanlış bir davranış olacak ve bu durumda Tanrı, yapması kendisi için yanlış olan bir eylemi yapma konusunda özgür olmayacaktır. Çünkü bir failin ahlaken herhangi bir fiili yapmada özgür olması için hem o fiili yapma gücüne, hem de fiili yapmaktan kaçınma gücüne sahip olması gerekir. Bununla beraber ahlaki olarak zorunlu olan bir eylemi yapmaktan kaçınmak ahlaken yanlış olacağından, zati özelliği ahlaki mükemmellik olan bir varlığın ahlaki açıdan yapılması zorunlu olan bir eylemi yapmaktan kaçınma gücüne sahip olması gerekir. Bu nedenle Tanrı, ahlaken zorunlu olan eylemi özgürce değil mecburen yapar (Rowe, 2007, s. 258). Adams'a göre, Tanrı'nın birtakım mümkün dünyalar arasından birisini tercih edip gerçekleştirmesi, yukarıdaki Rowe'un ifadelerinin aksine ahlaken zorunluluk içerisinde değil, ahlaken caiz olan bir durum olarak ortaya çıkar. Dolayısıyla Tanrı, zorunluluk içerisinde olmadan dilerse yaratır, dilerse yaratmaz. Tanrı'nın ahlaki mükemmelliği, O'nun en iyi dünyayı yaratmasını zorunlu bir şekilde gerektirmez. Rowe, Adams'ın Tanrı'nın mükemmelliğinin yaratabileceği en iyi dünyayı yaratma konusunda zorunluluk yüklediği fikrini doğru bulmaz. Adams'ın düşüncesi en iyi ihtimalle, en mükemmel dünyayı gerçekleştirme noktasında Tanrı'nın mükemmelliğinin onu ahlaki bir yükümlülüğe sokmaması ya da en iyi dünyadan başka bir dünya yaratmasının ahlaken yanlış bir şey yapmış olmayacağını ortaya koymaktadır. Rowe'a göre bu durum, Tanrı'nın mükemmel iyiliğinin O'nun gerçekleştirebileceği en iyi dünyayı gerçekleştirmesini zorunlu kılmadığını göstermekle aynı şey değildir (Rowe, 2007, s. 260). Şayet her şeye gücü yetebilen bir varlık, yaratabileceği en iyi dünyadan başka bir dünya yaratırsa, bu durumda ahlaken daha mükemmel bir varlığın olması mümkün olur. Bu nedenle, özü itibari ile her şeye kadir, mükemmel ve mutlak iyi olan bir varlığın bir şekilde yaratması gereken en iyi seviyede bir dünya yaratması gerekir. Çünkü bir varlık, yaratabileceği en iyi dünyadan daha düşük seviyede bir dünya yaratmakla kusurlu davranmamış olsa bile, doğası gereği mükemmel olan bir varlıktan ahlaken daha mükemmel bir varlığın olması mümkündür. Eğer bir varlık, gerçekleştirebileceği daha mükemmel bir dünya varken baş-

ka bir dünya gerçekleştirirse, o zaman ahlaki mükemmellik olarak ondan daha mükemmel olan bir varlığın olması mümkün olacaktır (Rowe, 1999, s. 102).

Rowe'un anlayışında mutlak güç sahibi bir varlık, nasıl bir dünya yaratırsa yaratsın, bu varlığın yaratabileceği en mükemmel dünyadan daha düşük seviyede bir dünya gerçekleştirilmesinden dolayı o, ahlaki olarak kusurlu olmaz. Ancak böyle bir varlık mutlak mükemmel de olamaz. Rowe, bu sorunun cevabını kendisinden daha mükemmeli düşünülmeyen mümkün birtakım dünyalar vardır, düşüncesinde bulur. Tanrı bu durumda bir dünya gerçekleştirecekse, hangisini seçerse seçsin, gerçekleştireceği dünya nispeten daha düşük seviyede bir dünya olmayacaktır. Bu nedenle Tanrı'nın gerçekleştirebileceği dünyalar arasında kendisinden daha mükemmeli düşünülmeyen mümkün dünyalar varsa, Tanrı mümkün olan dünyalar arasında istediğini seçme hakkına sahiptir. Buna göre;

1. Kendisinden daha mükemmeli düşünülmeyen bir dünya ya vardır,
2. Ya da yoktur.
 - a. Şayet yoksa kendisinden daha mükemmeli düşünülmeyen hiçbir dünya yoktur,
 - b. Ya da kendisinden daha mükemmeli düşünülmeyen birtakım mümkün dünyalar vardır.

Eğer (1) söz konusu ise Tanrı, o zaman yaratılabilir dünyalar arasından seçim yapmada özgür değildir. Eğer (2a) söz konusu ise, bu durumda Tanrı'nın özü ile mutlak mükemmel bir dünya gerçekleştirmesi eylemi uyumsuzdur. Yok eğer (2b) söz konusu olursa, kendisinden daha mükemmeli düşünülmeyen dünyalar arasından birini seçmekte Tanrı özgürdür. Eğer kendisinden daha mükemmeli düşünülmeyen tek bir mükemmel mümkün dünya söz konusu ise o zaman Tanrı, herhangi birini seçmede özgür değildir (Rowe, 2007, s. 263).

Şimdi, buraya kadar Tanrı'nın eylemlerinde mutlak mükemmelliği ve ahlakiliği nedeniyle en iyiyi yaptığını, bunun nedeninin de O'nun mükemmelliği olduğunu; ancak bu mükemmellik ve iyiliğinin O'nun eylemlerini önsel olarak zorunlu bir şekilde etkilediğini, caiz bir şekilde etkilediğini, dolayısıyla da Tanrı'nın özgür bir şekilde eylemde bulunduğunu değişik düşünceler bağlamında değerlendirdik. Buna göre Tanrı, zorunlu olmayan bir şekilde daima iyi olanı seçer. Bunun da bir nedeni vardır. Eğer herhangi bir neden olmadan bir fail, örneğin A eylemini yapmak için bir X nedenine sahip değil ve aynı şekilde A'yı yapmamak için de bir X nedenine sahip değilse, herhangi bir tercihte bulunurken tercihlerden birini seçmede bir istence, kasta, niyete sahip olmadan A'yı yapma veya yapmaması mümkündür. A'yı değil de B'yı yapmasında, ya da tam tersi durumda, tercihinde niçin sorusunun cevabı yoksa böyle bir eylemde bulunmak, rastgele, gelişigüzel, şans eseri yapılan bir seçim olur ki, mükemmel bir varlık için böyle bir seçimde bulunmak düşünülemez. Çünkü mükemmel bir varlığın eylemleri hiçbir şekilde tesadüfi ya da şans eseri bir seçimin sonucu olamaz. Tanrı, alternatif tercihler arasından mükemmel bilgisine göre dışsal herhangi bir etkinin sonucu olmadan özgürce seçimde bulunur. Dolayısıyla şu koşullar sağlandığında bir fail, ki bunu I ile gösterelim, A'da I'i özgürce yapar:

- (i) I, her şey göz önünde bulundurulduğunda, A'daki muhtemel eylemlerden hangisinin A'da yapılacak en iyi şey olduğu hususunda makul yargılarda bulunacak kadar rasyoneldir,
- (ii) I, her şey göz önünde bulundurulduğunda A'da yapılacak en iyi şeyin 1 olduğu ile ilgili makul yargılarda bulunur ve,
- (iii) I, A'da 1'i gerçekleştirir; zira I, bunun A'da yapılacak en iyi şey olduğuna makul bir şekilde inanır (Talbot, 2009, s. 391).

Buna göre konumuzun temelini oluşturan yukarıdaki önermeler dizilimine 3. önermeden sonra “Tanrı’nın eylemde bulunurken en iyi ve en mükemmel olanı seçmesinin bir nedeni vardır. Bu neden, onun eylemlerini önsel olarak zorunlu bir şekilde değil, caiz bir şekilde etkiler” önermesini ilave edip önermeler dizilimini şu şekilde yeniden formüle edersek sorunu bir noktaya kadar çözmüş olabiliriz.

- 1- Tanrı, her şeyi bilen, her şeye gücü yeten ve ahlaken mükemmel olan bir varlıktır.
- 2- Her şeyi bilen, her şeye gücü yeten ve ahlaken mükemmel olan bir varlık eylemde bulunurken en mükemmelini yapar.
- 3- Tanrı, evreni yaratırken mutlak mükemmelliği ve iyiliği gereği mümkün dünyaların en iyisini seçmiştir.
- 4- Tanrı’nın eylemde bulunurken en iyi ve en mükemmel olanı seçmesinin bir nedeni vardır. Bu neden, onun eylemlerini önsel olarak zorunlu bir şekilde değil, caiz bir şekilde etkiler.
- 5- Dolayısıyla Tanrı eylemlerini özgür bir şekilde seçip gerçekleştirmektedir.

Bununla Tanrı’nın özgürlük problemi çözülmüş görünse de, liberterian özgürlük tanımına göre halen çözüm bekleyen diğer bir husus daha vardır. Nitekim liberterian özgürlük anlayışında özgürlük, yaptığından başkasını da yapabilmeyi ve alternatifler arasından karşıtını da tercih edebilmeyi gerektirir. Tüm koşullar aynı kaldığında, bir fail yaptığından başka türlü olduğunu yapamıyorsa, bu durumda o failin özgürce eylemde bulunmadığı düşünülür. Buna göre, I’nın özgürce bir eylemde bulunması için I, A'da 1'i yapma konusunda özgür olmalı ve 1'i yapabilmesi ve 1'i yapmaktan kaçınması da I’nın imkânı dâhilinde olmalıdır. Dolayısıyla özgür bir eylemde bulunabilmek için bir failin bir eylemi yapma veya onu yapmaktan kaçınması mümkün alternatiflerin içinde failin gücü dâhilinde olmalıdır. Peki, yaratma eylemi açısından kötü bir dünyayı tercih etme Tanrı’nın gücü dâhilinde midir? Biz bu soruyu teodise sorunuyla ilgili olarak kötülüğün kaynağı bağlamında ele alıp değerlendirmeyeceğiz. Meselenin çalışmamızla olan ilgisi, Tanrı’nın yaratma eyleminde O’nun mutlak iyiliğinin zorunlu olarak kötü bir eylemi seçmesini engelleyip engellemeyeceği konusudur. Zira Morrision’a göre, Tanrı’nın ontolojik delildeki şekliyle mükemmelliği, O’nun kötü bir eylemi seçmesini zorunlu olarak engeller ve böyle bir eylemde bulunma O’nun gücü dâhilinde değildir (Morrision, 1985, s. 258).

Morrision’un buradaki hatası Tanrı’nın her şeye güç yetirebilirliğini, O’nun rastgele, hiçbir niyet ve kasıt olmadan gelişigüzel kullanabilmesi şeklinde anlamasıdır. Oysa

Tanrı'nın gücü, bu noktada O'nun ahlakiliği tarafından sınırlandırılabilir. Zira Tanrı, insanın anlayacağı anlamda ahlaktan bağımsız salt bir güç yığını olarak düşünülemez. Tanrı'nın yaratması, sadece O'nun mutlak güç yetirebilirliği ile açıklanamaz. O'nun eylemlerinin ahlaki boyutu göz önüne alındığında her şeye güç yetirebilirliği, ahlaki mükemmelliği tarafından sınırlandırılabilir. Tanrı'nın mutlak her şeye güç yetirebilirliği O'nun fiillerinin ahlaki amaçtan yoksun, gelişigüzel oluşunu gerektirmez. Onu, mutlak kudretine vurgu yapıp ahlakiliğinden ayırmak doğru değildir. Ayrıca ahlakilik zorlamaz, sorumluluk yükler (Güler, 2013, s. 113). Leibniz'in de ifade ettiği gibi, Tanrı'nın en iyi olanı seçmesi mutlak zorunluluk değil ahlaki zorunluluktur. Tanrı, burada şeyleri daha iyisinin olamayacağı bir tarzda yapmak için ahlaki bir zorunlulukla sınırlanmıştır. Ahlaki zorunluluk ise, tanrısal mükemmelliğe uygundur (Leibniz, 1986, s. 5). Ancak kanaatimize göre konunun iki şekilde ele alınması uygun görünmektedir. Birincisi, her şeye gücü yeten bir varlığın yapabileceklerini aklen imkânsız gerçekleştirme konusunda kısıtlamanın mümkün olduğudur. Gazzali'nin de ifade ettiği gibi, Tanrı için aklen olurlu olan her şey olurlu; aklen olumsuz olan her şey olumsuzdur (Gazali, 1928, s. 203). Dolayısıyla bizim burada yapacağımız şey, Morriston ve benzerlerinin özgürlük anlayışlarındaki bir mümkünün karşıtını yapabilmeyen özgürlük olduğu konusunda, karşıtını yapabilmeyen aklen mümkün olup olmadığını ortaya koymaktır. İkinci olarak ise, sınırlı varlıklara atfedilen özgürlük anlayışını sınırsız bir varlık olan Tanrı'ya atfetmenin yanlış olduğu gerçeğidir.

Birinci olarak, her şeye gücü yeten bir varlığın yapabileceklerini aklen imkânsız gerçekleştirme konusunda kısıtlamanın mümkün olduğunu söylemiştik. Tanrı'nın yaratılan bu dünyadan daha kötü bir dünya yaratabilmesi, onun her şeye güç yetirebilirliği düşünüldüğünde mantıken mümkün olan bir durumdur. Ancak mantıken mümkün olan bu durum, O'nun mutlak mükemmelliği düşünüldüğünde sorun oluşturmaktadır. Bu sorunu, özgür irade savunmasına karşılık John Mackie'nin benzer bir mantıki mümkünlük temelinde ileri sürdüğü, özgürce eylemde bulunacak; fakat daima iyi olanı yapacak varlıklar yaratmanın tüm olanaklarının her şeye gücü yeten Tanrı'ya açık olduğu, bunun mantıken mümkün olduğu, buna karşın her şeye gücü yeten bir varlığın bunu yapmadığı, dolayısıyla kendi varlığı ve mutlak mükemmelliği ile bu durumun çeliştiği görüşüne karşılık, (Mackie, 1955, s. 200) Plantinga'nın vermiş olduğu cevabı konumuza uyarlayarak çözebiliriz.

Plantinga'ya göre, 'Eğer Tanrı her şeye gücü yetense O, mantıken mümkün olan belli bazı durumları yaratabilir' önermesi problemlidir. Tanrı'nın mantıken mümkün olan durumları yarattığını düşünelim. Tanrı'nın kendisinin yaratmadığı insanların olması mantıken mümkün olan bir durumdur. Böyle bir durumun söz konusu olduğunu düşündüğümüzde, Tanrı'nın her şeye güç yetirebilirliği, O'nun kendisinin yaratmadığı insanları yaratabilir düşüncesine imkân verir ki, bu kesinlikle yanlış bir çıkarımdır (Plantinga, 1978, s. 138; 1981, s. 17). Ya da Tanrı'nın kare şeklinde üçgen yaratması, evli olan bekâr yaratması, kendisinin kaldırmaya güç yetiremediği bir taşı yaratması vb. birçok şey O'nun her şeye güç yetirebilirliği düşünüldüğünde mantıken mümkün olan bir durumdur. Ancak Tanrı kare şeklinde üçgen yaratabilir mi? Evli bekâr yaratabilir mi? gibi sorular O'nun için anlamsızdır. Çünkü bunlar aklen mümkün olan durumlar değildir. Dolayısıyla yapılan bir eylem, Tanrı'ya nispet edildiğinde yapılması ve var olması aklen mümkün olan şeyi

var etme anlamındadır. Bu nedenle Tanrı'nın eylemlerini yapmada en iyiyi seçmesinin karşıtı olan seçeneği tercih etmesi gücü dâhilindedir; ancak O'nun mutlak mükemmelliği göz önüne alınınca, böyle bir durum aklen mümkün olmadığı için Tanrı'nın böyle bir tercihte bulunmayacağını söyleyebiliriz. Bu nedenle Morriston ve onun gibi düşünenlerin Tanrı'nın her şeye güç yetirebilirliği konusunda, mantıken mümkün olanla aklen mümkün olanı karıştırdıklarını söylememiz mümkün görünmektedir. Çünkü Tanrı'nın güç yetirebilirliğinin sınırları aklen mümkün olan ve ahlaki açıdan uygun olanla sınırlandırılabilir. Dolayısıyla Gazali ve Leibniz'in 'Tanrı mümkün olan dünyaların en iyisini yarattı' düşüncesi, 'Tanrı, mümkün olan dünyaların yaratılması açısından aklen en iyi olanını yarattı' şeklinde düzeltilirse, Tanrı'nın özgürlük sorunu ortadan kalkacaktır. Çünkü her şeye güç yetirebilme, aklen mümkün olmayan bir şeyi yapma anlamına gelmez. Aynı şekilde Tanrı'nın ahlaki olmayan bir eylemde bulunma gücüne sahip olmaması, O'nun mutlak güç yetirebilirliğinden daha az bir güce sahip olduğu anlamına gelmez. Zira ahlaki açıdan mükemmellikten başka bir şeyle nitelendirilemeyecek bir varlığın kötü bir şey yapması imkânsızdır (Rowe, 2007, s. 256). Bu nedenle tanrısal öze bağdaşmayan hususların yaratılması O'nun güç yetirebilirliği kapsamında değerlendirilemez. Yanlış veya kötü olan eylemler de bu kapsamda ele alınmamalıdır. Ancak mantıksal ve aklen mümkün olan şeyler Tanrı'nın güç yetirebilirliği kapsamında değerlendirilebilir.

İkinci yaklaşımımıza gelecek olursak, özgürlük konusunda teologlar insan fenomenine ait olan alanın özelliklerini tam olarak belirlemeden, tanrısal olan ile insani olanı aynı yaklaşımla ortaya koymaktadırlar. Tanrı'yı varlık bağlarından ve reel ilişkilerinden kopararak farklı bir alana taşımak ve o alanın verileri ile değerlendirmek konuyu daha işin başında çözümsüzlüğe itmektir. Tanrı'yı bir bütün olarak ele alıp, eylem alanını bu alanı belirleyen ilkeler içinde tartışmak gerekir (Macit, 2000, s. 177). Robert Lehe'nin de ifade ettiği gibi, insanlar sınırlı varlıklara atfettikleri özgürlük anlayışını sınırsız bir varlık olan Tanrı'ya atfetmekten kaçındıkları zaman bu sorun çözülmüş olacaktır (Lehe, 1986, s. 319). Özgürlük, önceden gelen sebepler yoluyla herhangi bir sınırlama olmaksızın eylemde bulunmaktır. Bu tanıma göre sınırlı kişiler için özgürlüğün bu çeşidi başka türlü yapabilmeyi de içerir. Ancak bu durum, Tanrı için söz konusu olduğunda, yani önsel nedenler sebebiyle sınırlamadan bağımsız olma Tanrı'nın bir fiili yapma veya yapmama olasılığını göstermez. Çünkü Tanrı, kendi varlığı, kendi istenci ve kendi iyiliği ile mükemmel olarak birleşir ve bundan dolayı O'nun iyi olanı yapmaktan başkasını yapması mümkün değildir. Bu imkânsızlık Tanrı'da bir sınırlamadan değil, O'nun kendi kendisini sınırlamasından ve O'nun mükemmel olarak iyi olmasından kaynaklanır. Dolayısıyla sınırlı faillere uygun bir özgürlük tanımını Tanrı'ya atfetmek, bundan Tanrı'nın bazı mümkün dünyalarda yanlış yapabileceğini çıkarmak Tanrı'yı sınırlı bir fail gibi ele almaktır (Lehe, 1986, s. 322).

Anlatılanlardan sonra, sorunumuzun temelini oluşturan önermelere geri dönecek olursak, Tanrı'nın eylemlerinde özgür olduğunu ortaya koymak için ikinci bir ek önermeye ihtiyacımız vardır. Bu önerme 'Tanrı'nın eylemde bulunurken her şeye güç yetirebilirliği ilgili eylemin aklen mümkün olması ile sınırlıdır' önermesidir. Bu durumda önermeler grubumuzu şu şekilde yeniden formüle etmemiz, Tanrı'nın özgürlük probleminin çözümüne önemli bir katkı sağlayacaktır.

- 1- Tanrı her şeyi bilen, her şeye gücü yeten ve ahlaken mükemmel olan bir varlıktır.
- 2- Her şeyi bilen, her şeye gücü yeten ve ahlaken mükemmel olan bir varlık, eylemde bulunurken en mükemmelini yapar.
- 3- Tanrı'nın eylemde bulunurken en iyi ve en mükemmelini seçmesinin bir nedeni vardır. Bu neden, onun eylemlerini önsel olarak zorunlu bir şekilde değil, caiz bir şekilde etkiler.
- 4- Tanrı'nın eylemde bulunurken her şeye güç yetirebilirliği o eylemin aklen mümkün olması ile sınırlıdır.
- 5- Mutlak mükemmel olan bir varlığın kötü bir eylemde bulunması aklen mümkün olan bir durum değildir.
- 6- Bu nedenle Tanrı, eylemde bulunurken en uygununu özgürce seçip gerçekleştirir.

SONUÇ

Düşünce tarihinin en önemli konularından biri olan özgürlük sorunu, daha çok Tanrı-insan ilişkisi açısından ele alınıp incelenmiştir. Konu Tanrı açısından ele alınınca, Tanrı'nın diğer sıfatları ile ilişkilendirilerek değerlendirilmiştir. Tanrı'nın özgürlüğü konusundaki temel yaklaşım; Tanrı, mutlak mükemmel ve mutlak iyi ise, onun ahlaken daha düşük seviyede bir eylemde bulunup bulunamayacağı meselesidir. Zira bu düşünceye göre mükemmel bir varlık, her mümkün dünyada mükemmel olanı yapmak zorundadır. Ahlaki mükemmellik ise, yanlış yapma ile uyumsuz. Bu nedenle, Tanrı'nın yanlış yaptığı hiçbir mümkün dünya yoktur. Ayrıca, zaten Tanrı'nın tabiatı onun yanlış bir eylemi yapmasını mantiken imkânsız kılar. Mutlak güç sahibi olan Tanrı'nın gücü, kötü bir eylem yapmama ile sınırlandırılmıştır. Dolayısıyla Tanrı, ya anlamlı bir şekilde hür değildir, ya da ahlaken mükemmel değildir.

Tanrı'nın özgürlüğü konusunda birinci sorun, Tanrı'nın yetkinliğinin O'nun mükemmel eylemde bulunmasının zorunlu sebebi olarak görülmesidir. Yani Tanrı'nın yetkinlik içinde eylemde bulunması özgürlük için bir sınırlamadır. Oysa burada asıl olan önsel yetkinliğin, eylemi gerçekleştirmeyi zorunlu kılıp kılmadığı meselesidir. Kaldı ki yetkinlik içinde eylemde bulunmak, aslında en yüce özgürlüktür. Tanrı iradesinin herhangi bir nedeni olmadan eylemde bulunduğunu düşünmek, böyle bir şeyin olamayacağı bir yana, Tanrı'nın yetkinliğiyle bağdaşmaz. Tanrı'nın iyiliği ve mükemmelliğinin O'nun mükemmel bir eylemde bulunmasını gerektirmesi zorunlu bir şekilde değil, yeter bir nedene dayalı olarak karşılığı ile çelişmeyen olumsal bir şekilde olur.

İkinci sorun ise, Tanrı'nın yaratmaya ilişkin ezeli bilgisinin onun kendi özgürlüğünü engellediği fikridir. Oysa her şeyi mutlak manada bilen bir varlık, yapacağı eylemin iyi mi, kötü mü olacağını bilir ve ona göre eylemde bulunur. Akıllı varlığın doğası gereği yapması gereken de budur. Çünkü akıllı bir fail, normal şartlarda kötülüğünü bildiği bir fiili yapmaktan kaçınır. Şayet, akıllı bir fail kötülüğünü bildiği halde o fiili yapmayı tercih ederse, o failin akıllı bir fail olmadığı düşünülür. Dolayısıyla akıllı bir fail ve her

şeyi mutlak manada bilen bir varlık olan Tanrı'nın kötü bir eylemi yapabilmesi, mümkün olasılıklar arasında olmasına rağmen O, kötü bir eylemi gerçekleştirmez. Zira bir eylem, eyleyenin düşünce, bilgi, muhakeme, güç yetirebilirlik vb. özelliklerine göre şekillenir. Tanrısal ilim, tanrısal iradeyi belirlemez; ona sınırsız seçme imkânı sunar. O da, sınırsız mümkünlerin bir ifadesi olan tanrısal ilim arasından uygun olan birilerini özgür bir şekilde seçer. Eğer tanrısal iradenin tanrısal ilim tarafından belirlendiğini söyleyecek olursak, Tanrı'nın elbette ki özgür bir seçimde bulunduğu düşünülemez. Tanrı her bildiğini değil, bildikleri arasından dilediğini yapar.

Üçüncü sorun ise; özgürlüğün, yaptığından başkasını da yapabilmeyi, alternatifler arasından karıştırmayı da tercih edebilmeyi gerektirdiği düşüncesidir. Burada asıl sorun, Tanrı'nın her şeye güç yetirebilirliğini, onun rastgele, hiçbir niyet ve kasıt olmadan gelişigüzel kullanabilmesi şeklinde anlaşılmasıdır. Tanrı'nın yaratması, sadece onun mutlak güç yetirebilirliği ile açıklanamaz. Yapılan bir eylem, Tanrı'ya nispet edildiğinde yapılması ve var olması aklen mümkün olan şeyi var etme anlamındadır. Bu nedenle, Tanrı'nın eylemlerini yapmada en iyiyi seçmesinin karşıtı olan seçeneği tercih etmesi gücü dâhilindedir; ancak onun mutlak mükemmelliği göz önüne alındığında, böyle bir durum aklen mümkün değildir. Bu nedenle, Tanrı böyle bir tercihi seçmemiştir. Sonuç olarak diyebiliriz ki, Tanrı'nın yetkinliği O'nun mükemmel eylemde bulunmasının zorunlu sebebi değildir. Aksine O'nun eylemleri yeter bir nedene dayalı olarak karşıtı ile çelişmeyen olumsal bir şekilde olur. Tanrı'nın yaratmaya ilişkin ezeli bilgisi ise O'nun kendi özgürlüğünü asla engellemez. Bilakis O'nun bu bilgisi yapacağı eylemin iyi mi, kötü mü olacağını belirler ve Tanrı ona göre eylemde bulunur.

KAYNAKLAR

- Adams, Robert. (1972). Must God Create The Best?. *Philosophical Review*. 81, (3), 317-332.
- Aydın, M. (1981). *Çağdaş İngiliz Felsefesinde Tanrı-Ahlak İlişkisi*. Ankara: Umran Yayınları.
- Bolay, H. (1996). *Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*. (6. Basım). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Descartes, R. (2013). *Metafizik Düşünceler*. (çev. Çiğdem Dürüşken). İstanbul : Kabalcı Yayınları.
- Flew, A. (2013). *Yanılmışım Tanrı Varmış*. (çev. Hasan Kaya- Zeynep Ertan).(7. Baskı). İstanbul: Profil Yayıncılık.
- Flint, Thomas. (1983). The Problem of Divine Freedom. *American Philosophical Quarterly*. 20.(3), 255-264.
- Frankfurt, Henry G. (1969). Alternative Possibilities and Moral Responsibility. *The Journal for Philosophy*, 66.(3), 829-839.
- From, E. (1996). *Özgürlükten Kaçış*. (çev. Şemsa Yeğin). (4. Basım). İstanbul: Payel Yayınları.

- Gazali, M. (1928). *Tehafüt el- Felasife*. Beyrut: Maurice Bouyges.
- Güler, İ. (2013). *Allah'ın Ahlakiliği Sorunu*. Ankara: Ankara Okulu
- Hasker, W. (1989). *God, Time, Knowledge*. Ithaca: Cornell University Press.
- Lehe, Robert. (July 1986). God's Perfection and Freedom: A Reply to Morrison. *Faith and Philosophy*. V: 3, (3). 319-323
- Leibniz, G. W. (2006). *Metafizik Üzerine Konuşma*. (çev. Avşar Timuçin). İstanbul: Bulut Yayınları.
- (1997). *Monadoloji*. (çev. S. Kemal Yetkin). İstanbul: MEB Yayınları.
- (1986). *Theodicee Denemeleri İmanla Aklın Uygunluğu Üzerine Konuşma*. (çev. Hüseyin Batu). İstanbul: MEB Yayınları.
- Macit, N. (2000). *Eylem Değişim İlişkinin Teolojik Yorumu*. Samsun: Etüt Yayınları.
- Mackie, J. (1955). Evil and Omnipotence. *Minds*. 64, (254), 200-212.
- Morrison, Wesley. (July 2006). Is God "Significantly Free"? *Faith and Philosophy*, Vol: 2, (3), 257-264.
- (January 2006). Is God Free? Reply to Wierenga. *Faith and Philosophy*. Vol: 23 (1), 93-98.
- Necati Ö. (1987). *İnsan Hürriyeti*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Özdemir, M. (2003). *Allah'ın Bilgisinin Ezeliliği ve İnsan Hürriyeti*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Plantinga, A. (1978). *God, Freedom, and Evil*. Grand Rapids, Michigan: Eerdmans.
- (1974). *The Nature of Necessity*. Oxford: Clarendon Press.
- (19819). *God, and Other Mind*. Ithaca: Cornell University Press.
- Peterson, M, W. Hasker, B. Reichenbaho, D. Basinger. (2003). *Reason and Religious Belief*, Oxford: Oxford University Press.
- Plotinus, (1966). *The Enneads*, (Trans. Stephen MacKenna). London: Faber and Faber Ltd.
- Rowe, William.(2004). *Can God be Free?* Oxford: Oxford University Press.
- (Ed). (2007). The Problem of Divine Perfection and Freedom. *On Philosophy of Religion Selected Writings*. Burlington: Ashgate Publishing Company.
- (April 1999). Evil and God's Freedom in Creation. *American Philosophical Quarterly*. V: 36. (2), 100-111.
- Staley, K. (Fall 2003). God's Personal Freedom: A Response to Katherine Pogers. *Saint Anselm Journal*. 1:1, 9-16.
- Talbott, Thomas. (October 2009). God, Freedom and Human Agency. *Faith and Philosophy*. Vol. 26,(4), 376-395.
- TÜSİAD. (2002). *Felsefe*, Yayın No. TÜS.AD-T/2002/12-338, İstanbul.